

Broniewski ni bil član partije, a so ga pred vojno preganjali kot enega najbolj nevarnih komunistov in oblastniki so njegovo poezijo, ki je postala resnična last množic, čutili pod sabo kot dinamit. Stalinska oblast ga je zaprla, ko je leta 1959 pribežal pred Nemci v Lvov — a vendar je prav Broniewski izpel prelepe pesmi prvi deželi socializma in se tudi po vojni brez užaljenosti priklonil »po poljsko — s kapo do tal« oktobrski revoluciji. Bil je širok in nezamerljiv, trdno prepričan o tem, kar je pisal. Skratka, bil je pesnik, z vsem srcem in vestjo samo pesnik, morda eden zadnjih, ki so globoko verjeli v rušilno in graditeljsko moč svoje besede.

Lojze Krakar

MED KNJIGAMI

FRAN ALBREHT, ODSEVI ČASA

Skoraj se je res zdelo doslej, da je Albreht moral drobiti svoje delo v vrsto akcij in da je zaradi tega njegov opus v nekem smislu torzo; izbor njegovih člankov in kritik¹ je to mnenje v dobršni meri ovrgel, saj je razkril, da je Albrehtova publicistika v svojem jedru notranje zaključena in da je avtor v neštetih in raznovrstnih situacijah svoj nazor izpričal in potrdil. Ne gre sicer zanikati, da je pisal največkrat iz trenutnih potreb in da je moral posegati na najrazličnejša področja, vendar je kljub raznovrstnim zunanjim vzpodbudam kazal pri tem presenetljivo uravnoteženost svojih idejnih pogledov in zvestobo svojim zgodnjim spoznanjem o literaturi in umetnosti sploh. Seve zvestoba še ni nujno tudi vrednota in utegne biti celo negativna postavka; Albreht se je že zgodaj povzpел do treznih spoznanj, ki so izključevala kakršna koli prenapeta in enostranska stališča. In nemara se je prav to, da je bila njegova beseda porojena največkrat iz polemične nuje, spreverglo pri njem v svojevrstno prednost: temperamentna je in polna nemirne zavzetosti, ne pa akademsko toga in brezosebna. Presenetljivo pa je, da je kljub temu privzdignjena v načelno sfero in da se Albreht nikakor ni omejeval zgolj na polemično učinkovite obrate in napade: zunanji povod mu je le služil, da je zanesljivo prešel k idejni srčiki problema.

Dve stvari sta, ki ga nenehno vznemirjata in ki tvorita idejni živec njegovih meditacij:

Predvsem ga zaposluje razmerje umetnosti do družbenega življenja. Ali je literatura sama v sebi notranje zaključena, sama sebi namen? Torej umetnost zavoljo umetnosti? Preiskava literarnega gradiva mu kaže, da temu ni tako; književnost ni eksteritorialna, zvezana je z družbeno osnovo, avtor iz nje raste in spet povratno učinkuje nanjo.

Toda hkrati tudi ne gre zanikati posebnega položaja umetnosti. Albreht opozarja, da je nikakor ne gre poenostavljati na propagandno mobilizacijsko sredstvo, ki naj služi enodnevnim taktičnim potrebam; s svojo izjemno pravično in objektivno govorico naj se umetnost dvigne nad kratkotrajne

¹ Fran Albreht, *Odsevi časa*. Uredil in spremno besedo napisal Bojan Štih. Cankarjeva založba. Ljubljana 1961.

potrebe in naj neizprosno in nepristransko kaže življenju njegovo pravo podobo.

Ta spoznanja se nenehno ponavljajo in tako zanesljivo kažejo, kako so ga ti problemi intimno vznemirjali in zaposlovali; Albreht je kot živ, s časom zrasel človek čutil, da je prav tedanja vrtinčasta doba terjala jasnih izhodišč in ostrih opredelitev. Vendar se je varoval pred ekstremnimi, dokončnimi odgovori; eksaktna, strogo razumska formulacija je tuja njegovi naravi, zagadelj niti ni skušal, da bi svoja spoznanja razvrstil v logične, smotrno urejene sisteme. Le v sproščeni, nepretenciozni govorici meritorno zagovarja svoj umetnostni nazor, ki si ga je izoblikoval v intimnem sožitju z umetnostjo.

Svoje načelne poglede je Albreht prenašal v praktično literarnokritično delo.

Ni slučaj, da se je tako korenito ukvarjal z gledališčem, z ustanovo, ki je nemara najbolj izpostavljena vsakovrstnim utilitarističnim in prakticističnim vplivom. Ob kritičnih preiskavah posameznih predstav je ponovil misli o izjemno pomembnem družbenem namenu gledališča, ki ga nikakor ne gre enačiti s poceni poučnostjo, saj je njegov namen globlji: drami naj moralno zavest gledalca in ga oblikuje v etično odgovornejšo osebnost. Hkrati se je Albreht tudi vztrajno boril zoper »demokratično« *kretnjo*, ki naj približa umetnost ljudskemu okusu in praktičnim, tako imenovanim ekonomskim interesom, ki naj bi obvladovali tudi umetnost. Zanimivo je, da se je prav v gledališki kritiki Albreht povzpел do največje analitične ostrine, čeprav je te vrste kritika nedvomno zelo zahtevna, saj terja tankega posluha in obilo izkustva, če skuša ocenjevalec pravično ločiti in vrednotiti tako raznovrstne in tako tesno spojene sestavine, kot so avtentično avtorjevo besedilo, režiserjeva idejna interpretacija in igralčeva upodobitev lika. Albreht se v svojih ocenah nikakor ni omejeval zgolj na literarno oceno teksta, ampak je poseval pozornost prav tej kompleksni in nedeljivi gledališki problematiki.

Toda kakor je bil oster in nedvoumen v načelnih vprašanjih, tako je za njegove ocene značilna strpna presoja, ki se ne da zapeljati čustveni razgretosti in ki ne presoja pojavov s kakršnega koli ekskluzivnega vidika. Ta notranja treznost je izraz urejene osebnosti, ki zna mirno, tako rekoč z neke daljave modro ločevati zrno od plevla. Albreht se ne da zapeljati blestečemu domisleku in tudi ni pristranski zagovornik tega ali onega gledališkega koncepta: preudarno skuša ne glede na stilno orientacijo dognati, kje so vrednote in kje jih ni.

Ta njegova mirnost in notranje ravnovesje sta narekovala tudi podobo in ustroj njegovim literarnim orisom. Albreht ni strasten analitik, ki bi drzno in vztrajno vrtal v literarno gradivo, seciral njegovo najbolj prikrito in najtanjšo idejno tkivo in ga soočal z ostro zastavljenimi estetskimi merili, — ne, njegova moč je v široko zasnovanih sintetičnih orisih, v katerih z zanesljivimi potezami oriše tiste poteze, ki predstavljajo značilnost posameznega tvorca. Prav zavoljo te distance do gradiva pa je v svoji globalni oceni zanesljivejši in pri njem ni zaslediti spodrseljavev, ki jih zagreše pogostoma tudi veliki kritiki, nagnjeni k analitični razčlembi.

Za Albrehtovo publicistiko je značilna stilna ubranost; brez krčevitega napora, brez zavestnega, hotenega iskanja stilnega leska se povzpne do nepri-siljene stilne elegance; zdi se, kot da bi se mu beseda sama po sebi z neko naravno samoumevnostjo ulegala v uravnotežene stavčne enote, ki se prelivajo

kakor val v notranje zaključene miselne komplekse. To kvaliteto, kakor se zdi morda sama po sebi nujna, velja posebej poudariti prav zdaj, ko cvete neokusni, pretenciozno našarjeni rokoko, na drugi strani pa nasilno »filozofsko« besedotvorje. Albrehtova beseda je prepričljiv dokaz, da se dajo tudi v slovenščini izraziti nekatere bolj zapletene misli in da velja neokusno jezikovno navlako pripisati zgolj neizrazitemu in nedognanemu mišljenju, ne pa nezadostnim izraznim možnostim našega jezika.

Marjan Brezovar

DANE LOKAR, ZAKOPANI KIP

Težko je v skopih besedah označiti svojevrstni svet Lokarjeve umetnosti. Pisatelj piše počasi in premišljeno. Skrbna dovršenost nekaterih njegovih del govori za to, da je njihov tvorec veliko delal, preden jim je dal dokončno obliko. Stvari, ki jih v zadnjem času hitro izdaja, so nastajale dlje časa; ker jih je dal iz rok v sorazmerno kratkem razdobju, je razumljiva njihova precejšnja stilna enotnost.

Ta ustvarjalni proces govori tudi o Lokarjevem posebnem odnosu do pisateljskega poklica in do življenja. Iz vseh njegovih del se vidi, da razmišlja z izredno ljubeznijo o ljudeh in njihovih zadevah. Poskuša se vživeti v ljudi, ki jih opisuje; tako da spregovori iz njih. Pojavi, ki o njih piše, mu morajo biti zmeraj zelo blizu. Zato je v njegovi prozi toliko čustvenih elementov. Po vsem tem je tudi popolnoma razumljivo, zakaj je napisal toliko avtobiografskih del.

Iz njegove proze veje posebna atmosfera, ki jo včasih bravec doživlja kot vzdušje že nekoliko odmaknjenega časa. Ta vtis ne pride samo od tega, da je večina njegovih del vsebinsko vezanih na preteklost, marveč je tudi rezultat pisateljevih pogledov na življenje. Ti so se razvijali od zadnjih let pred prvo svetovno vojno pa do sedanjosti. Zato so pisateljevi pogledi na življenje, ki jih izpoveduje v svojem delu, rezultat mnogoterih vplivov časa, oblikovali pa so se predvsem ob njegovih izkušnjah v življenju.

Lokar govori preprosto in močno disciplinirano. Njegov stavek je izredno skrbno komponiran. Tudi manj kvalitetne stvari so glede na avtorjev oblikovni koncept zelo skrbno izdelane.

Življenje podaja v razmeroma ozkih izrezih. Zato so njegova dela po obsegu dokaj kratka. Snovno je vezan predvsem na avtobiografski svet in na ljudi, ki jih je spoznal v kraju svojega službovanja okrog Ajdovščine. Pojavom in ljudem, ki jih opisuje, išče širšo, občečloveško veljavo. Vsebinsko je zanimivo, da so v njegovi zadnji knjigi,* ki obsega tri novele, nosilci dogajanja trije umetniki (pesnik, slikar in kipar). Mislim, da se je s to knjigo poskušal približati zamotanemu procesu umetniškega dela, njegovi odvisnosti od subjektivnih lastnosti posameznikov kakor tudi od okolja, v katerem ti posamezniki žive.

Mašnik (pesnik Gregorčič) se v *Grenki osmini* ob prijateljevi smrti dobro zaveda, da je njegov vzor, kako bi želel živeti in delati, odvisen od subjektivnih in objektivnih faktorjev. Ker je bil v bistvu precej pasivne narave, ki je bila bolj nagnjena k opazovanju kakor pa pripravljena, da vzame usodo v svoje

* Dane Lokar, Zakopani kip. Cankarjeva založba. Ljubljana 1961.